

Weeskinderen in achttiende-eeuws Demerary en Essequibo

Ramona Negrón

Op 27 januari 1779 besprak het koloniale bestuur van Demerary en Essequibo (onderdeel van het huidige Guyana) een bijzondere casus. Johanna Dost, een vijftienjarig meisje, had het verzoek ingediend om ‘niet als een slaavin te moeten worden behandeld’ maar als ‘vrij geboorene’.¹ Na het overlijden van haar Europese vader werd Johanna op jonge leeftijd wees. Of haar moeder, een vrije inheemse vrouw, op dat moment nog in leven was, weten we niet. Johanna werd vervolgens als vijfjarig meisje in het gezin van planter Hendrik Rogier en zijn vrouw Cornelia de Swijk geplaatst, die haar, ondanks haar vrije status, meer dan tien jaar in slavernij hielden. Dit voorbeeld legt bloot hoe vrije kinderen van gemengde afkomst een bijzonder kwetsbare positie hadden binnen een koloniale samenleving. Hoewel Johanna in vrijheid was geboren, zou ze nooit behoren tot de witte plantersklasse, want haar inheemse afkomst maakte dat ze altijd als ‘anders’ werd beschouwd.

Recent onderzoek naar kinderen in de achttiende eeuw benadrukt dat kindertijd in koloniale samenlevingen diep werd gevormd door verschillende categorieën van sociale differentiatie. Hoe kinderen hun kindertijd beleefden en wat voor handelingsruimte ze hadden, werd niet alleen bepaald door hun leeftijd, maar ook door hun afkomst, gender, en sociale klasse.² In vroegmoderne slavernijsamenlevingen kwamen de verschillen tussen kinderen en hun kindertijd sterk tot uiting. Zo volgden kinderen hier altijd de juridische status van hun moeder. Dat betekende dat kinderen wier moeder in slavernij leefde per definitie ook in slavernij geboren werden. Zij werden op jonge leeftijd tot werk op plantages of in huishoudens gedwongen. Daarnaast was slavernij een sterk gegenderde praktijk, die in belangrijke mate bepaalde hoe kinderen, zowel in slavernij als in vrijheid, hun kindertijd ervaarden. Jongens en meisjes leerden andere ambachten en werkten in andere sectoren. Zoals Colleen Vasconcellos aankaart, eindigde de kindertijd

¹ Nationaal Archief, Den Haag, Digitale duplicaten van de lokale bestuursarchieven van de Nederlandse koloniën Essequibo, Demerara en Berbice en notariële akten [tezamen ‘Dutch Series’ genoemd], aanwezig in de National Archives of Guyana te Georgetown (hierna NA, DS), inv. nr. AB.3.74, fol. 216.

² F. Dietz en R. Negrón, ‘Kinderen in de achttiende eeuw’, *De Achttiende Eeuw* 57 (2025) 7-26.

van slaafgemaakte meisjes veel eerder, omdat zij eerder als volwassenen werden beschouwd. Hun lichaam werd gekoppeld aan voortplanting, waardoor ze niet alleen moesten werken, maar ook werden gezien en behandeld als vrouwen die kinderen moesten krijgen.³ Ook was kindertijd in slavernijsamenlevingen sterk geracialiseerd. Afkomst bepaalde wat voor opvoeding kinderen kregen en wat voor scholing ze konden krijgen; dit bepaalde vervolgens wat voor werk ze konden doen, en hoe ze zich in de samenleving konden bewegen.⁴ In tegenstelling tot witte kinderen leefden kinderen van gemengde afkomst voortdurend met de dreiging van slavernij.⁵

Dit artikel onderzoekt aan de hand van het verhaal van Johanna de opvang van weeskinderen in achttiende-eeuws Demerary en Essequibo. Het structurele gebrek aan formele zorginstanties leidde aldaar tot informele vormen van opvang, die in de praktijk vaak uitmondde in onvrijheid, uitbuiting en verwaarlozing. Historicus Susanah Shaw Romney wees in haar artikel over zeventiende-eeuws Nieuw-Nederland (de huidige oostkust van de Verenigde Staten) al op het belang van een sociaal vangnet en beargumenteerde dat een gebrek daaraan ertoe leidde dat kinderen van gemengde afkomst vaak onbeschermd, geïsoleerd en kwetsbaar waren. Zonder sterke sociale netwerken om hen op te vangen, hadden deze kinderen nauwelijks toegang tot bescherming. Kinderen zoals Johanna waren grotendeels overgeleverd aan de grillen van de slavernijsamenleving.⁶ Tegelijkertijd laat het verhaal van Johanna zien hoe dergelijke kinderen, ondanks deze structurele kwetsbaarheid, het koloniale politieke systeem konden aanwenden om hun achtergestelde positie actief te betwisten. Johanna's zaak is uitzonderlijk goed gedocumenteerd doordat ze zelf een brief stuurde naar het koloniale bestuur. Haar verhaal biedt daarmee een zeldzame inzicht in de ervaringen van kinderen van gemengde afkomst in

³ R. Negrón, *The Enslaved Children of the Dutch World. Trade, Plantations, and Households in the Eighteenth Century* (masterscriptie Universiteit Leiden, 2020) 57.; C.A. Vasconcellos, *Slavery, Childhood, and Abolition in Jamaica, 1788-1838* (Athens 2015) 10.

⁴ Negrón, 'The Enslaved Children of the Dutch World'; R. Negrón, 'The Ambiguity of Freedom: Kinship and Motivations for Manumission in Eighteenth-Century Suriname', *Slavery & Abolition* 43:4 (2022) 758-778; C. de Koning, 'No Obey'. Jeugd, zelfbeschikking en de huwelijksmarkt in koloniaal Virginia', *De Achttiende Eeuw* 57 (2025) 62-81; Dietz en Negrón, 'Kinderen in de achttiende eeuw', 7-26.

⁵ S.M. Romney, 'Intimate Networks and Children's Survival in New Netherland in the Seventeenth Century', *Early American Studies* 7:2 (2009) 270-308: 279.

⁶ Ibidem, 275.

slavernijsamenlevingen – kinderen van wie doorgaans nauwelijks bronnen zijn overgeleverd.⁷

Grenzeloosheid in Demerary en Essequibo

Rond 1763 werd Johanna Dost, of Dorst, geboren in Demerary. Demerary was toen nog geen zelfstandig bestuurde kolonie, maar viel onder het bestuur van het naburige Essequibo. Terwijl Essequibo zich geleidelijk had ontwikkeld van handelspost aan het einde van de zestiende eeuw tot plantagekolonie halverwege de zeventiende eeuw, kwam de grootschalige aanleg van plantages in Demerary pas rond 1745 op gang.⁸ Door een vrijstelling van belasting aan te bieden, wist directeur-generaal Laurens Storm van 's Gravesande buitenlandse planters – met name Britten – te motiveren om naar de kolonie te komen. De snelle groei die de kolonie in de decennia daarna doormaakte, kwam dan ook voornamelijk door Brits kapitaal. In 1769 waren er 206 plantages in Demerary, waar zeshonderd mensen slavenarbeid verrichtten. In 1796 was het aantal slaafgemaakten gegroeid tot twintigduizend, terwijl er in Essequibo dat jaar achtduizend slaafgemaakten waren. Op de plantages in Demerary werden voornamelijk katoen, suiker en koffie verbouwd.⁹

Historicus Bram Hoonhout stelt in zijn boek *Borderless Empire* (2020) dat Demerary en Essequibo *borderless societies*, ofwel grenzeloze samenlevingen, waren. Door een combinatie van geografische, sociale en institutionele factoren kenmerkten deze koloniën zich door een uitzonderlijke openheid. Hun ligging aan de grens van Venezuela, op dat moment onderdeel van het Spaanse Rijk, maakte het mogelijk dat mensen voortdurend de imperiale grens overstaken. Ondanks de uitdagende geografie van de gebieden, met rivieren waarlangs plantages verspreid lagen – vaak honderden

⁷ Dietz en Negrón, 'Kinderen in de achttiende eeuw', 9.

⁸ Essequibo ontstond uit de kolonie Pomeroon, die in 1581 door de Nederlanders was gesticht. Nadat Spaanse en inheemse groepen de Nederlandse handelsposten hadden vernietigd, verhuisden de kolonisten naar een eiland in de Rivier Essequibo.

⁹ B. Hoonhout, 'De noodzaak van smokkelhandel in Essequibo en Demerary, 1750-1800,' *Tijdschrift voor Zeegegeschiedenis* 2 (2013) 54-70: 57; B. Hoonhout, *Borderless Empire. Dutch Guiana in the Atlantic World* (Athens 2020) 2-3, 77-80; P. Koulen, *Financing Plantations and Slavery. Dutch Credit in Essequibo, Demerara and Berbice, 1770-1820* (PhD dissertatie Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2025) 31.

kilometers van de kust of van elkaar verwijderd – en met getijden die het dagelijks leven sterk beïnvloedden, bewogen inwoners zich relatief gemakkelijk tussen verschillende rechtsgebieden. Tegelijkertijd was het toezicht vanuit de Nederlandse Republiek beperkt. Waar andere Europese mogendheden in de achttiende eeuw hun mercantilistische systemen juist versterkten met strengere wetgeving en handelsbeperkingen, voerde de Republiek nauwelijks vergelijkbare maatregelen door.¹⁰ Het koloniale bestuur van de koloniën werd daardoor gekenmerkt door een *ad hoc* en geïmproviseerd beleid. Dat beleid was in handen van de hoogste bestuurder van de koloniën, de directeur-generaal, die werd geassisteerd door een Hof van Politie en een Hof van Civiele Justitie. Die opereerden vanuit Fort Kyk-over-al en na 1739 Fort Zeelandia. Daarnaast was er een commandeur in Demerary. Het gebrek aan een stad, zoals Paramaribo in Suriname, maakte het besturen van de koloniën ingewikkeld. Kolonisten moesten naar Essequibo reizen om hun zaken te regelen, terwijl koloniale bestuurders geregeld moesten afreizen naar Demerary.¹¹ Daar kwam in 1773 verandering in toen Demerary aparte Hoven van Politie en Justitie kreeg, al bleef de directeur-generaal in Essequibo de hoogste bestuurder.¹²

Door het gebrek aan steden bestond er in Demerary en Essequibo voornamelijk plantageslavernij. De omstandigheden op de plantages waren erbarmelijk. Dat is onder andere te zien aan de extreem hoge sterftecijfers onder de slaafgemaakte bevolking: waar het sterftecijfer in Suriname gedurende de achttiende eeuw rond de 4,7% lag en na 1774 daalde naar 2,4%, lag het in de Guiana's rond de 6,4%.¹³ Volgens Hoonhout is het hoge sterftecijfer te wijten aan de late opzet van plantages in de koloniën. Het aanleggen van plantages was fysiek zwaar werk. Ook het cultiveren van katoen, suiker en koffie was intensief en gevaarlijk. Planters hadden altijd een tekort aan slavenarbeid en waren daardoor afhankelijk van de aankomst van slavenschepen met slaafgemaakten uit West-Afrika. Zij waren echter slecht

¹⁰ Hoonhout, *Borderless Empire*, 3-4.

¹¹ Koulen, *Financing Plantations and Slavery*, 76.

¹² J.Th. de Smidt, T. van der Lee en H.J.M. van Dapperen, *Plakaatboek Guyana, 1670-1816* via Huygens Instituut: Benoeming van Raden van Justitie en Politie, 28 september 1773, https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/guyana/#page=37&accessor=search_in_text&view=transcriptiePane&source=demerary (geraadpleegd 30 oktober 2025).

¹³ Hoonhout, 'De noodzaak van smokkelhandel in Essequibo en Demerary', 64.

bestand tegen lokale ziektes. Dit leidde tot een vicieuze cirkel van sterfte en vraag naar arbeid, waardoor de zware ontberingen op de plantages aanhielden en Demerary en Essequibo tot een van de meest uitputtende omgevingen werden voor slaafgemaakten in de Nederlandse Atlantische wereld. Een Nederlandse *Slave Code* of slavenreglement bestond er niet, en lokale wetgeving met betrekking tot de behandeling van slaafgemaakten werd weinig nageleefd. Bovendien was weglopen moeilijk: er bestonden geen marrongemeenschappen om bij aan te sluiten en een vrije Afro-Guyaanse gemeenschap begon pas eind achttiende eeuw te groeien nadat de stad Stabroek werd opgericht in Demerary.¹⁴

Naast witte kolonisten en slaafgemaakte en vrije Afro-Guyanezen vormden inheemse mensen een belangrijke schakel in de samenleving. In de Guiana's waren dat vooral de Ingarikó (Kapon), Arowakken (Lokono), Karaïben (Kali'na) en Warau. Johanna's moeder was een vrije inheemse vrouw, maar bij welke groep zij hoorde of wat haar naam was, is niet bekend. Anders dan in Suriname, waar het tot slaaf maken van inheemse mensen eind zeventiende eeuw werd verboden, kwam inheemse slavernij in Demerary en Essequibo op grote schaal voor. Hoewel er ook samenwerking bestond tussen het koloniale bestuur en inheemse groepen, die weggelopen slaafgemaakten bijvoorbeeld opspoorden en ondersteuning boden in het neerslaan van slavenopstanden, leefde een groot aantal in slavernij op plantages waar zij naast slaafgemaakte Afrikanen arbeid moesten verrichten.¹⁵ Gedurende de achttiende eeuw werden er wel enkele wetten uitgevaardigd met betrekking tot de omgang met inheemse groepen in de koloniën. In 1752 werd bijvoorbeeld bepaald dat kolonisten niet meer dan zes slaafgemaakte inheemsen in bezit mochten hebben. Pas in 1793 werd de handel in slaafgemaakte inheemsen verboden.¹⁶

¹⁴ Hoonhout, *Borderless Empire*, 77-80.

¹⁵ M. Kars, *Bloed in de rivier. Het onbekende verhaal van de massale slavenopstand in een Nederlandse kolonie* (Amsterdam 2021) 74-75.

¹⁶ De Smidt, Van der Lee, en Van Dapperen, *Plakaatboek Guyana, 1670-1816* via Huygens Instituut: Beperkingen op de handel in rode slaven, 28 april 1752, https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/guyana/#page=49&accessor=search_in_text&view=transcriptiePane&source=essequibo (geraadpleegd 22 oktober 2025); De Smidt, Van der Lee, en Van Dapperen, *Plakaatboek Guyana, 1670-1816* via Huygens Instituut: Verbod Amerindianen als slaven te verhandelen, 1 mei 1793, https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/guyana/#page=188&accessor=search_in_text&view=transcriptiePane&source=demerary (geraadpleegd 22 oktober 2025).

In tegenstelling tot haar moeder is er over Johanna's vader iets meer bekend. Hij was waarschijnlijk een Duitse soldaat en zal onderdeel zijn geweest van de duizenden militairen die in de achttiende eeuw naar Nederlands-Guiana werden gezonden.¹⁷ Als ze de scheepsreis overleefden, moesten ze vervolgens onder erbarmelijke omstandigheden de jungle in om daar weglopers op te sporen of opstanden neer te slaan. Gouverneur Jan Nepveu in Suriname beschreef hoe militairen 'als sneeuw voor de zonneschijn' stierven. Om de ziektegevallen te bestrijden, gaf het koloniale bestuur militairen aldaar maar 'kilduivel', een goedkope soort rum.¹⁸ In Nederlands-Guiana waren de omstandigheden niet anders. In 1772 klaagde directeur-generaal Storm van 's Gravesande dat soldaten hun 'rantsoen van vleesch voor drank vergoet' hadden en vervolgens honger leden, ziek werden en stierven.¹⁹

Er zijn meerdere individuen terug te vinden met de naam Johan Fredrik (of Johann Fridrich) Dost. Eén van hen springt echter in het oog. In 1745 diende hij een verzoek in bij de Sociëteit van Berbice.²⁰ Na zes jaar gediend te hebben als soldaat in Berbice smeekte hij de directeurs in de Republiek om zijn ontslag. Wel zou hij graag daar 'off in eenige colonien' blijven om zijn 'fortuijn verder te pousseeren sonder genoodsaakt te sijn om direct te repatriëren.'²¹ Waarschijnlijk is hij daarna naar Demerary en Essequibo vertrokken. In 1756 verkreeg hij een stuk grond, al is het niet helemaal duidelijk waar precies (afbeelding 1).²² Het betrof een zogenaamde 'broodgrond' waar cassave werd verbouwd.²³

¹⁷ Een groot deel daarvan was van Duitse afkomst. R. van Gelder, *Dichter in de jungle. John Gabriel Stedman, 1744-1797* (Amsterdam 2019) 102.

¹⁸ Ibidem.

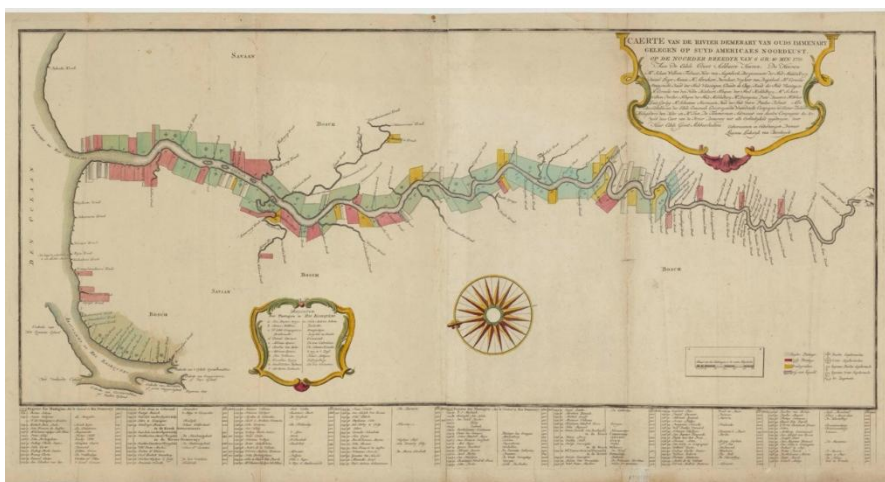
¹⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Digitaal duplicaat van de archiefstukken van de 2^e WIC en Berbice in het archief Colonial Office te London (hierna NA, CO), inv. nr. CO116-38, fol. 93.

²⁰ Berbice lag tussen Suriname en Demerary en is vandaag onderdeel van Guyana.

²¹ Nationaal Archief, Den Haag, Archief van de Sociëteit van Berbice (hierna NA, ASB), inv. nr. 89, fol. 177.

²² NA, DS, inv. nr. AB.3.1, fol. 91.

²³ NA, CO, inv. nr. CO116-30, fol. 129v; P.M. Netscher, *Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onzen tijd* ('s Gravenhage 1888) 103; *British Guiana Boundary. Arbitration with the United States of Venezuela, volume II* (New York 1898) 167; *British Guiana Boundary. Arbitration with the United States of Venezuela, volume III* (Londen 1898) 118.

Afb. 1: Kaart van plantages in Demerary met daarop in het geel enkele broodgronden, 1759. Vervaardigd door Laurens Lodewyk van Berchyck. Nationaal Archief, Den Haag, 4.VEL Inventaris van de verzameling buitenlandse kaarten Leupe, 1584-1813, inv. nr. 494.

Het lijkt erop dat Johan Fredrik daarnaast handelde in slaafgemaakte inheemse mensen. In 1761 raakte hij bijvoorbeeld betrokken bij een conflict over de verkoop van een inheemse slaafgemaakte vrouw. Jan Baptist Struys verklaarde aan het koloniale bestuur dat de vrouw in kwestie dood was en dat hij haar niet van een inheemse man had gekocht, maar van Johan Fredrik.²⁴ Had hij in deze handel Johanna's moeder leren kennen? We kunnen alleen maar speculeren over de ontmoeting tussen Johan Fredrik en Johanna's moeder. Misschien werkte ze op de broodplantage van Johan Fredrik, of woonde ze daar. Misschien had Johan Fredrik haar als slaafgemaakte vrouw gekocht of verhandeld, maar uiteindelijk vrijgemaakt. Doordat we haar naam niet weten, lijkt ze te zijn verdwenen in de archieven.

Johanna was slechts enkele jaren oud toen Johan Fredrik stierf. Had ze haar eerste jaren doorgebracht bij beide ouders? Ze werd vanaf dat moment in de archieven aangeduid als wees, maar dat betekende niet per se

²⁴ NA, DS, inv. nr. AB.3.9B, fol. 180. Eerder, in 1749, kreeg Johan Fredrik Dost ruzie met een chirurgijn, wiens arm hij brak. Het Hof oordeelde dat Johan Fredrik zich niet 'onnosel' uit had moeten laten en oordeelde dat hij de kosten van de armbreuk moest betalen. Zie: NA, DS, inv. nr. AB.3.9A, fol. 138; NA, DS, inv. nr. AB.3.9A, fol. 142.

dat haar moeder ook gestorven was. Zoals historicus Marie Keulen aantoonde, hanteerden vroegmoderne koloniale besturen een andere definitie van het weeskind dan tegenwoordig gebruikelijk is. Deze definitie was enerzijds ruimer, omdat ook kinderen die slechts één ouder hadden verloren als weeskind konden worden aangemerkt. Tegelijkertijd was zij sterk geracialiseerd en juridisch begrensd: alleen vrije kinderen kwamen in aanmerking voor erkenning als weeskind door het koloniale bestuur. Kinderen die in slavernij waren geboren en één of beide ouders hadden verloren, bleven de juridische verantwoordelijkheid van hun eigenaar en hadden daardoor geen recht op overheidszorg of ondersteuning.²⁵ Het zou dus kunnen dat haar moeder nog in leven was toen haar vader Johan Fredrik overleed, maar in dat geval achtte het koloniale bestuur haar incapabel om voor Johanna te zorgen. Wie moest vervolgens de zorg van Johanna op zich nemen?

De opvang van weeskinderen

In de Republiek bestonden er in de achttiende eeuw uiteenlopende vormen van opvang voor ouderloze kinderen en kinderen wier ouders niet voor hen konden zorgen. Religie en sociaaleconomische status bepaalden meestal door welke instelling kinderen werden opgevangen. Zo bood het Burgerweeshuis in Amsterdam alleen huisvesting en zorg aan kinderen van Amsterdamse burgers, terwijl in het Aalmoezeniersweeshuis alle kinderen welkom waren. Kerkelijke gemeenschappen namen ook geregeld de zorg van kinderen op zich. Bij gebrek aan een eigen weeshuis plaatste de Lutherse Kerk kinderen van (voormalig) lidmaten bijvoorbeeld bij opvangfamilies in de stad.²⁶ Ook

²⁵ M. Keulen, 'De nieuwe databases van de Surinaamse Weesregisters (1837-1877)', *Wi Rutu* 35 (2026) 35-45: 36. In haar artikel richt Keulen zich op negentiende-eeuws Suriname, maar dezelfde definitie van het weeskind werd gehanteerd in achttiende-eeuws Demerary en Essequibo.

²⁶ J. den Oudsten, R. Negrón en T. de Boer, 'De broertjes en zusjes De Graaff, opgevangen in het Aalmoezeniersweeshuis' in: B. Boter, G. van der Ham, M. Rensen en P. van Ulzen ed., *Al die Amsterdamse mensen. 750 jaar leven in de hoofdstad* (Zutphen 2025) 81-87; N. Geuzebroek, *Vondelingen. Het Aalmoezeniersweeshuis van Amsterdam, 1780-1830* (Hilversum 2020); J. den Oudsten, 'Opgroeien in de stad. Kinderen met een migratieachtergrond in achttiende-eeuws Amsterdam', *De Achttiende Eeuw* 57 (2025) 27-44.

in de koloniën in Zuidoost-Azië werd nagedacht over de opvang van kinderen. In Batavia (Jakarta) was er bijvoorbeeld een weeshuis dat voornamelijk een plek bood aan buitenechtelijke kinderen van VOC-dienaren en lokale vrouwen.²⁷ Opvallend genoeg ontbrak een dergelijk instituut volledig in de Nederlandse Atlantische wereld. Vanuit de rooms-katholieke missies werden de eerste weeshuizen in Curaçao pas in 1856 (meisjes) en 1885 (jongens) opgericht; in Suriname werd het katholieke weeshuis (meisjes en jongens) in 1858 opgericht. Het is onduidelijk of er al eerder een gereformeerd weeshuis was in Suriname, omdat het zeventiende- en achttiende-eeuwse archief van de Gereformeerde Kerk aldaar niet bewaard is gebleven.²⁸ Op het moment dat Johanna wees werd, waren er dus geen weeshuizen in de Nederlandse koloniën in de Cariben en Zuid-Amerika.

De zorg over de weeskinderen was gedeeltelijk de verantwoordelijkheid van de weeskamers. De weeskamer was een van oorsprong vijftiende-eeuws instituut dat vanuit de Republiek in de koloniën werd overgenomen. De weeskamer beheerde boedels van weeskinderen, afwezigen, of onbekwamen. De Weeskamer van Suriname bestond sinds 1684, en in 1728 werd de Weeskamer van Berbice opgericht.²⁹ In 1741 schreef het Hof in Essequibo dat ‘de aanstelling van een weeskamer van d’uiterste nootsakelijkheid’ was in de kolonie.³⁰ Redenen hiervoor werden niet gegeven, maar het zal te maken hebben gehad met de hoge sterftecijfers die voortkwamen uit de erbarmelijke leefomstandigheden in Essequibo en Demerary. Europese militairen, zeelieden, en kolonisten lieten niet alleen bezittingen achter, maar ook geregeld kinderen die ze hadden verwekt bij vrouwen van inheemse of Afrikaanse afkomst, net zoals Johanna. Het was de taak van de Weeskamer om te waken over de financiële en legale belangen van kinderen zoals zij.

In 1742 werd er een gedeelde Weeskamer opgericht voor Essequibo en Demerary. De reglementen van de weeskamers in Suriname en Berbice

²⁷ A. van der Meer, ‘Uit Europeesch bloed afkomstig’. ‘Ras’, religie en controle in het achttiende-eeuwse weeshuis van Batavia’, *De Achttiende Eeuw* 57 (2025) 99-117.

²⁸ Mijn dank gaat uit naar Marie Keulen voor het delen van deze informatie.

²⁹ H. van Breen, ‘Cornelis van Aerssen van Sommelsdijk, Gouverneur van Suriname, 1683-1688’, *Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde* 16 (1901) 1-19: 16; NA, ASB, inv. nr. 32, fol. 747. Het is overigens niet helemaal duidelijk op de Weeskamer van Berbice daadwerkelijk in 1728 is opgericht, maar het instituut bestond toen in ieder geval al wel.

³⁰ NA, CO, inv. nr. CO116-28, fol. 338v.

werden daarbij gevolgd.³¹ In 1767 meldde Matthijs Buysson zich bij het Hof van Essequibo en meldde dat hij door 'J.F. Dost' als erfgenaam was aangewezen, maar hij die erfenis niet wilde accepteren. Dosts boedel werd daarom overgedragen aan de Weeskamer.³² In 1768 werden crediteuren van 'J.F. Dost' opgeroepen om zich te melden bij de Weeskamer.³³ De Weeskamer ging echter niet over de dagelijkse zorg van de kinderen zoals Johanna. In plaats daarvan werd de zorg van weeskinderen in Nederlands-Guiana uitbesteed aan particulieren. Soms speelde de kerk daar een rol in. Op een lijst van overledenen in Berbice uit 1769 staan enkele weeskinderen die door de 'Diaconij der Gereformeerde Kerke' waren 'gealimenteert'.³⁴ Waarschijnlijk plaatste de Diaconie van de Gereformeerde Kerk in Berbice weeskinderen bij verschillende lidmaten en beheerde deze hun boedels. Het is onduidelijk of kerkelijke gemeenschappen een rol speelden in de zorg van weeskinderen in Essequibo en Demerary. In 1790 verzocht de Diaconie van de Gereformeerde Kerk om toestemming voor het bouwen van een gebouw om 'arme lieden en kinderen' te huisvesten met het argument dat het uitbesteden bij particulieren te duur was.³⁵ Het Hof verzocht de kerkenraad daarop om 'door iemand deskundig' een plan te laten maken voor een huis met daarin een school en huisvesting voor de schoolmeester, zijn gezin en tien tot twaalf kinderen.³⁶ Het betrof dus een opvang voor niet alleen weeskinderen, maar arme kinderen in het algemeen wier ouders niet voor hen konden zorgen. Of het opvanghuis daadwerkelijk is gebouwd, is niet duidelijk, maar met de invallen van de Britten een aantal jaar later lijkt het onwaarschijnlijk. Vaker werden weeskinderen in Nederlands-Guiana door de weeskamers bij particulieren geplaatst of 'uitbesteed'. De weeskamers betaalden particulieren een alimentatie uit de boedels van de weeskinderen om te zorgen voor educatie en kleding. Het proces van het uitbesteden is niet duidelijk. Bepaalde de Weeskamer of het lokale bestuur waar een kind werd geplaatst, of meldden particulieren zich aan om zorg te dragen over weeskinderen?

Johanna kwam in 1768 op ongeveer vijfjarige leeftijd terecht in het huishouden van de witte planters Hendrik Rogier en Cornelia de Swijk.

³¹ NA, CO, inv. nr. CO116-28, fol. 514; NA, CO, inv. nr. CO116-29, fol. 13.

³² NA, DS, inv. nr. AB.3.10, fol. 93.

³³ NA, CO, inv. nr. CO116-38, fol. 11/30 (nr. 35).

³⁴ NA, CO, inv. nr. CO116-108, no. 32.

³⁵ NA, DS, inv. nr. AB.3.46, fol. 1.

³⁶ NA, DS, inv. nr. AB.3.46, fol. 9.

Hendrik zou later verklaren dat Johanna ‘door niemand wierd aengeslagen en zig in een gansch armoedigen staat bevond’ en haar daarom in huis had genomen.³⁷ De zorg van Johanna lijkt voornamelijk de verantwoordelijkheid van Cornelia te zijn geweest. Zij kwam echter al snel in conflict met de Weeskamer. In 1772 schreef Cornelia naar het Hof met het verzoek om een zeker inheems meisje ‘welke eenige tijd bij haar is geweest te mogen behouden’. Het Hof besloot het verzoek door te sturen naar de Weeskamer.³⁸ Een dag later kreeg het Hof een reactie van de heer Richter, de president van de Weeskamer. Richter schreef dat hij had ‘vernomen dat gemelde kint van Dost seer slegt opgevoegd werd ten huijse van gemelde Rogier’. Wie zou Richter op de verwaarlozing van Johanna hebben gewezen? Volgens Richter zou ze zonder kleding ‘als een inheemse’ rondlopen. Richter had daarop besloten om Johanna tijdelijk in huis te nemen tot nader besluit.³⁹

Een jaar later, in 1773, schreef Cornelia wederom naar het Hof. Het lijkt erop dat Johanna toch was teruggeplaatst bij het gezin van Cornelia. Ze beklagde zich in haar verzoek dat ze inmiddels al vijf jaar voor ‘t kind van Dost’ zorgde, maar dat de Weeskamer haar de jaarlijkse alimentatie van honderd gulden was ontzegd. Volgens de weesmeesters behandelde Cornelia Johanna ‘niet als vrije’ en onderhield zij haar onvoldoende. In plaats van de alimentatie te gebruiken voor de opvoeding van Johanna stak Cornelia het geld in eigen zak. Zo werd het in huis nemen van (wees)kinderen een verdienmodel. Het Hof oordeelde echter anders en besloot dat de Weeskamer Cornelia alimentatie moest blijven betalen en Johanna mocht ‘houden’ tot nader besluit, mits ze haar ‘de nodige lessen & onderregtinge in ’t leesen & schrijven’ zou geven.⁴⁰ Hoewel de Weeskamer op de hoogte was van de verwaarlozing van Johanna, beschermden de weesmeesters haar niet tegen het wangedrag van haar voogden. Cornelia kreeg haar alimentatie weer terug, maar aan haar gedrag jegens Johanna veranderde zij niets. De situatie verslechterde verder toen Cornelia overleed in 1779. Hoewel Johanna zelf nog een kind was, moest ze van weduwnaar Hendrik voor zijn vier ‘moederloze’ kinderen gaan zorgen.

Binnen het huishouden van de familie Rogier werd Johanna ondanks haar vrije status beschouwd als een slaafgemaakte. Johanna’s inheemse achtergrond woog daarbij zwaarder mee dan haar witte, Europese

³⁷ NA, DS, inv. nr. AB.3.25, fol. 42.

³⁸ NA, DS, inv. nr. AB.3.13, fol. 12.

³⁹ NA, DS, inv. nr. AB.3.13, fol. 20.

⁴⁰ NA, DS, inv. nr. AB.3.13, fol. 117.

achtergrond. Dat zien we aan de manier waarop ze gekleed werd (of meer: het gebrek daaraan) en het feit dat de Rogiers haar geen scholing gaven. Niet alleen de Rogiers maar ook het koloniale bestuur behandelde haar als ‘anders’. In de overgebleven archieven wordt steeds naar haar gerefereerd als ‘inheems’ of ‘mulat’. Het laat zien hoe het informele systeem van bestedelingen kinderen van gemengde afkomst in de steek liet. Er was niemand die hen beschermde. Deze kinderen hadden geen sociaal vangnet en waren overgeleverd aan de welwillendheid van hun ‘nieuwe familie’ om te zorgen voor een goede opvoeding.

Het plakaatboek van Berbice wijst erop dat particulieren daar, net zoals Cornelia en Hendrik in Demerary, op grote schaal misbruik maakten van het systeem van besteding van (wees)kinderen van gemengde afkomst. In 1750 werd er daar een wet uitgevaardigd die stelde dat particulieren die vrije kinderen van inheemse en Afrikaanse afkomst ‘bij sigh’ namen, ‘opvoeden, kleden, iets laten leeren, etc.’ daar geen rechten aan konden ontlelen en het kind in kwestie vrij moesten laten wanneer het volwassen was. Op deze leeftijd moesten ze ‘op haar selfs (...) woonen’ of hun intrek nemen in een inheems dorp. Het Hof beargumenteerde echter dat het te vaak gebeurde dat particulieren deze kinderen verplichtten hunzelf ‘of hunne kinderen te dienen’, alsof zij slaafgemaakten waren.⁴¹ Het lijkt erop dat een dergelijke wet in Demerary en Essequibo niet bestond; er is in ieder geval niets terug te vinden in de plakaatboeken. Wel werd er in 1792 bepaald dat kinderen van ‘zwarte mulatte off andere gecouleurde vrije ouderen’ die in armoede leefden uit de armenkas onderhouden moesten worden. Ze moesten ‘zo lange tot dezelve instaat’ zouden zijn een ambacht uitoefenen en met het verdiende geld de gemaakte kosten terugbetalen.⁴²

Jarenlang veranderde er niets aan de uitzichtloze situatie van Johanna. In 1777 of 1778 – inmiddels was ze veertien of vijftien jaar oud – nam ze het

⁴¹ Huygens Instituut, Plakaatboek Guyana, 1670-1816: ‘Wie een kind van vrije zwarten, mulatten of Amerindianen opvoedt, kan daaraan geen rechten ontlelen en moet het later vrij laten gaan als het volwassen is’, 16 januari 1750. Mijn dank gaat uit naar Sophie Rose voor het toesturen van haar ongepubliceerde artikel: S. Rose, ‘Between Bonds and Bondage: Adoption, Slavery, and the Complexity of Belonging in the Eighteenth-Century Dutch East and West Indies’, ongepubliceerd artikel gepresenteerd op de PhD seminar ‘Writing Studies of Slavery, Servitude, and Extreme Dependency in Community’, Bonn Center for Dependency and Slavery Studies, 29-31 oktober 2023.

⁴² NA, DS, inv. nr. AB.3.49, fol. 15.

heft in eigen handen en liep weg. Haar vlucht roept interessante vragen op. Gezien de jonge leeftijd waarop zij in het huishouden van Cornelia en Hendrik werd geplaatst, zal ze weinig herinneringen hebben gehad aan haar ouders. Wie had haar verteld dat ze in vrijheid was geboren en dus ten onrechte door de familie Rogier in slavernij werd gehouden? Wist ze wie haar ouders waren? Of had iemand haar dat op enig moment verteld? Johanna wilde vluchten naar plantage Soestdijck – misschien omdat ze daar al mensen kende – maar vreesde door Hendrik te worden teruggehaald. Daarom zocht ze hulp bij een groep vrije inheemsen. Dit waren mensen die op haar en haar moeder leken. Ze gingen met haar naar de plantage. Aldaar verzocht Johanna de plantagedirecteur om bescherming.⁴³ Op het moment van Johanna's vlucht had Hendrik in ieder geval plantage Voorburg in bezit, en het is aannemelijk dat zij daar woonden. Op afbeelding 2 is aangegeven waar de

Afb. 2: Kaart van de kolonie en rivier van Demerary met daarop de plantages Soestdijck en Voorburg aangegeven, 1795. Vervaardigd door J.C. von Heneman. Nationaal Archief, Den Haag, 4.VEL Inventaris van de verzameling buitenlandse kaarten Leupe, 1584-1813

⁴³ NA, DS, inv. nr. AB.3.74, fol. 216.

plantages Soestdijck en Voorburg lagen en welke route Johanna dus moet hebben afgelegd.

In 1773 had Hendrik de helft van de plantage verkocht aan de eerdergenoemde Jan Baptist Struys op voorwaarde dat Hendrik daar als directeur zou blijven wonen. Hendrik zou een salaris ontvangen van duizend gulden per jaar; vijfhonderd daarvan zouden betaald worden door Struys, de andere helft door Hendrik zelf als mede-eigenaar van de plantage.⁴⁴ Struys kende Johanna's vader Johan Fredrik Dost, omdat hij van hem een slaafgemaakte inheemse vrouw had gekocht. Wellicht had hij Johan Fredrik aan Hendrik Rogier voorgesteld, of later een rol gespeeld in de opvang van Johanna.

De directeur van plantage Soestdijck ontving haar als vrij persoon. Johanna wilde haar zaak aankaarten in het Hof, maar had, ondanks diens orders aan Cornelia, nooit leren schrijven. Hoe weten we niet, maar uiteindelijk wist ze de hulp in te schakelen van procureur F.G. Bopp, die haar woorden opschreef. De brief werd verstuurd naar de commandeur van Demerary om vervolgens te worden behandeld in het Hof in Essequibo. Het toont hoe de ingewikkelde bestuursvorm een extra belemmering vormde voor niet-witte mensen om hun recht te behalen.

Johanna vertelde in haar brief dat, 'om welke reeden is haar onbewust', ze een lange tijd 'onder 't juk van H. Rogier' had moeten staan:

(...) en daar onder op eene meer als slaavsche wijze op diverse manieren van denselve is gemaltrateerd, en met slagen & boeijen is getourmenteerd, zoodaenig dat' Johanna dat niet langer had 'kunnen supporteeren en genoodsaakt geweest is van denzelve zig te reiteren en haar asiel bij de een off andere te zoeken.⁴⁵

Hendrik behandelde haar als een slaafgemaakte en mishandelde haar. Johanna meende 'niet als een slaavin te moeten werden behandelt, en onder de dwingelandij van gedagte Rogier te staan'. Johanna zou haar klacht ook

⁴⁴ In 1770 werd er door Daniel Changuion in Amsterdam een hypotheek voor plantage Voorburg verstrekt aan Hendrik Rogier voor 7238 gulden. In 1773 verkochten Cornelia de Swijk en Hendrik Rogier de helft van de plantage Voorburg aan Jan Baptist Struys voor 12.000 gulden. Op dat moment rustte er een hypotheek op de plantage van 15.000 gulden. Koulen, *Financing Plantations and Slavery*, 280; NA, DS, inv. nr. AZ.5.6, no fol. Ø, scan 160.

⁴⁵ NA, DS, inv. nr. AB.3.74, fol. 216.

hebben neergelegd bij de raad-fiscaal.⁴⁶ Ze vertrouwde erop dat Rogier zou worden ‘gecorrigeerd’. Ze verzocht het Hof haar ‘als vrij geboorene onder hoogst desselfs protectie te nemen’ en haar vrij te verklaren. Ook eiste ze dat Hendrik al haar kleding, goederen, én twee slaafgemaakten die in haar eigendom waren, terug te geven. Wie zij waren, weten we overigens niet. Bij haar brief was een papiertje toegevoegd waarop stond dat Johanna de heer Bopp had opgedragen haar zaak waar te nemen, omdat ze daar zelf niet toe in staat was en niemand anders kende die haar zou kunnen helpen. Ze ondertekende het papiertje met een kruisje.⁴⁷

Johanna moest lang wachten op antwoord van het Hof, dat haar zaak pas besprak nadat het ook een brief van Hendrik had ontvangen een jaar later, in 1779. Hendrik kwam met een heel ander verhaal. Zijn vrouw Cornelia en hij hadden ‘alle moeite’ aangewend om Johanna een ‘ordentelijke educatie te geven en haar te laten leeren het linne naaijen om in staat te zijn te aller tijd voor haar kost te zorgen’. In ruil daarvoor zou Johanna tot zij zou trouwen voor het huishouden en de kinderen van Hendrik zorgen. Volgens Hendrik had Johanna geen reden om weg te vluchten: zijn kinderen en hij hadden haar ‘altijd zeer discreet’ behandeld en ze was ‘nooit anders als op een ordentelijke wijze van haare fouten gecorrigeerd’. Hendrik vroeg het Hof om Johanna te ordonneren terug te keren naar Hendrik en dat zij bij weigering ‘door de sterke hand’ daartoe zou worden gedwongen.⁴⁸

Raad-fiscaal Van Grovestins kwam enkele maanden later met een advies. Het Hof bedankte hem en concludeerde:

(...) dat Johanna Dost van haare vrijdom vrij en onverhindert zal jousseren en haar begeben ter plaatse daar zij zal goedvinden, en werd H. Rogier geordonneert alle hare kleederen en verdere goederen haar toe behooren te laten volgen en af te geven.⁴⁹

⁴⁶ De raad-fiscaal trad op als officier van justitie en openbaar aanklager. K. Fatah-Black en A. Ruijter, *Ten exempel van anderen. De processen tegen opvarenden van de piratschepen Trompense en Resolution in Suriname en op St. Thomas in 1684* (Zutphen 2019) 168.

⁴⁷ NA, DS, inv. nr. AB.3.74, fol. 216.

⁴⁸ NA, DS, inv. nr. AB.3.74, fol. 192. Zie ook een kopie in: NA, DS, inv. nr. AB.3.25, fol. 42. Hendrik Rogier refereerde in zijn brief naar een rekest uit 1774, maar dat document heb ik niet terug kunnen vinden. Vermoedelijk had het rekest te maken met de huisvesting van Johanna.

⁴⁹ NA, DS, inv. nr. AB.3.25, fol. 191.

Met hulp van procureur Bopp had Johanna dus succesvol weten aan te kaarten dat ze een vrij persoon was en dat de familie Rogier haar meer dan tien jaar illegaal in slavernij had gehouden. Ook kreeg ze haar bezittingen terug, onder wie twee slaafgemaakten. Johanna verdween vervolgens uit de archieven. Misschien heeft ze haar geluk elders in de wereld gezocht, of heeft ze onder een andere naam een nieuw leven opgebouwd.

Hendrik had meerdere strafbare feiten begaan. Hij had Johanna verwaarloosd, mishandeld, illegaal in slavernij gehouden, en hij had haar bezittingen gestolen. Hij werd echter niet vervolgd voor zijn misdaden. Als witte planter in een slavernijssamenleving was er weinig om voor te vrezen. Dat wist hij maar al te goed. Uit latere archiefstukken blijkt dat hij raadslid in het Hof van Justitie was geweest. Hij liet zijn plantage, 'Nog Eens', berooid achter, waarop achttien slaafgemaakten maar liefst twaalfduizend katoenbomen moesten bewerken. Zijn executeurs schreven naar het koloniale bestuur dat het aantal slaafgemaakten onvoldoende was om de bomen te cultiveren en om zijn kinderen een bestaan te bezorgen. Geld had Hendrik echter niet nagelaten. Op zijn boedel rustte een schuld van meer dan twintigduizend gulden.⁵⁰

Conclusie

Meer dan tien jaar had Johanna Dost in slavernij geleefd, omdat het systeem van informele opvang in Demerary en Essequibo haar in de steek had gelaten. Ze kreeg haar vrijheid alleen terug omdat ze daar zelf voor had besloten te vechten. Johanna zal niet het enige meisje van gemengde afkomst zijn geweest dat door opvangouders verwaarloosd werd in de sterk geracialiseerde samenleving waarin ze leefde. Haar verhaal maakt duidelijk dat de informele opvang van weeskinderen, die resulteerde in het uitbesteden van kinderen bij particuliere huishoudens, in de praktijk uitmondde in een systeem van uitbuiting.

De kindertijd in koloniale samenlevingen was geen uniforme of beschermde levensfase, maar werd gevormd door de samenloop van factoren zoals leeftijd, afkomst, gender en juridische status. In Johanna's geval betekende dit dat zij weliswaar vrij was geboren, maar door haar positie als wees en haar inheemse achtergrond in de praktijk als onvrij kon worden behandeld. Johanna wist te vluchten en zelf een verzoek in te dienen bij het

⁵⁰ NA, DS, inv. nr. AB.3.47, fol. 31.

koloniale bestuur. Zo belandde ze in de koloniale archieven. Voor veel kinderen zal dat echter geen mogelijkheid zijn geweest, met name voor hen die geïsoleerd op plantages leefden, honderden kilometers van de kust. Haar casus maakt daarmee niet alleen individuele onrechtvaardigheid zichtbaar, maar werpt ook licht op een bredere, grotendeels onzichtbare groep weeskinderen van gemengde afkomst, voor wie vrijheid geen vaststaand gegeven was, maar een kwetsbare positie die voortdurend onder druk stond en afhankelijk bleef van de bereidheid van anderen om bescherming te bieden.

Tegelijkertijd laat Johanna's verhaal zien dat weeskinderen zoals zij, ondanks hun kwetsbare positie, niet volledig machteloos waren. Door haar kennis van het koloniale systeem en met hulp van anderen wist Johanna haar recht te halen en haar vrijheid op te eisen.